

هەریمی کوردستان له بهردهم قهیرانی که له که بوونی قهرزهکاندا

01-06-2020

نووسه رهکان

ناوهندی لیکۆلینهوهی رووداو

کورتە : ئایا حکومهتی هەریمی کوردستان 27 ملیار دۆلار قهرزداره؟ وهلامی ئهم پرسیاره که دواي وتاره کهی سهروکوهزیران، مهسرور بارزانی له رۆژی 22 مانگی 5ی ئهمسال، مشتومپی زۆری دروستکرد، به سادهی " به ئی" یه. حکومهتی هەریمی کوردستان 27 ملیار دۆلار قهرزداره و ئه و بره زۆرهش بو بهرزبوونهوهی کورتهیپانهکانی بودجهی هەریمی کوردستان دهگهڕیتهوه که له دواي برینی پشکی بودجهی هەریم له لایه ن بهغدا و دابهزینی نرخی نهوت له سالی 2014 وه روویدا.

ئایا حکومەتی ھەریمی کوردستان 27 ملیار دۆلار قەرزدارە؟ وەلامی ئەم پرسیارە کە دوای وتارەکی سەرۆکوەزیران، مەسرور بارزانی لە رۆژی 22 مانگی 5 ئەمسال، مشتومڕی زۆری دروستکرد، بە سادەیی " بەلێ" یە. حکومەتی ھەریمی کوردستان 27 ملیار دۆلار قەرزدارە و ئەو پرە زۆرەش بۆ بەرزبوونەوێ کورتھێنانەکانی بودجە ھەریمی کوردستان دەگەرێتەو کە لە دوای برینی پشکی بودجە ھەریم لەلایەن بەغدا و دابەزینی نرخ نەوت لە سالی 2014 وە روویدا.

ھەرچەندە لە دوای 2014، ھەریمی کوردستان پرۆژە یاسای بودجە ھەریمی نەبوو بەدروستی دەستنیشان نەکراوە کە کورتھێنانەکانی بودجە لەو سالانەدا چەندبوو، بەلام ئەو قەرزە زۆرە، کۆی ئەو جیاوازییە کە لە داھاتەکانی حکومەت و خەرجییەکان یان پابەندییە داراییەکانی دروستبوو.

بەپێی نەخشەرێگە چاکسازی ھەریمی کوردستان کە لەلایەن بانکی جیھانی و وەزارەتی پلاندانانی ھەریمی کوردستان لە سالی 2016 بڵاوکراوە، لە سالی 2012 و 2013 قەرزەکانی حکومەتی ھەریمی کوردستان نزیکە 1 ملیار دۆلار و 2 ملیار دۆلار بوو، کەچی قەرزەکان لە 2014دا لەبەر ئەو ھۆکارانە کە ئامازەمان پیکرد لە ناکاوە بەرزبوونەوێ بۆ سەرۆکی 9 ملیار دۆلار و لە سالی 2015 شدا زیاتر بۆ 17 ملیار دۆلار بەرزبوونەوێ، ئیستاش بەپێی سەرۆکوەزیرانی ھەریمی کوردستان 27 ملیار دۆلار.

قەرزەکانی سەر شانی حکومەت کە بە قەرزێ گشتیش پێناسە دەکرین، بریتین لە قەرز یان پابەندییە داراییە نیوخۆییەکان لەگەڵ قەرزە دەرەکییەکان، کە کەلەبەوونی ھەردوو جۆرە کە مەترسی جددی لەسەر گەشە ئابووری ھەریمی کوردستان دروستدەکات.

قەرزە دەرەکییەکان کە لە کەیسە حکومەتی ھەریمی کوردستان کە مەترە لە قەرزە نیوخۆییەکان، سوودی دەرواھە سەر و پابەندییەکی دارایی دەرەکییە کە حکومەت لەسەر یەتی بیدانەو، ئەو ھەش مەترسی دروستدەکات، چونکە حکومەت ناچار دەبێت بەشێکی بەرچاوە لەو داھاتانە کە پێویستە بۆ خەزەنگۆزارییە گشتییەکان خەرجی بکات، بەناچاری دەبێت بۆ دانەوێ ئەو قەرزە تەرخانی بکات. مەترسی دیکە قەرزە دەرەکییەکان ئەو ھەبە کە ئەو سامانە کە وڵات ھەبەتی و پێویستە لەنیوخۆ بۆ پێشخستنی ئابووری تەرخان بکەیت، بەناچاری بۆ دانەوێ قەرزەکان ھەناردە دەرەو دەکریت و خودی ئەو وڵاتە کە مەتر کەلکی لێو ھەردەگرت.

قەرز و پابەندیبوونە نیوخۆییەکانیش گەورەترین مەترسییە کە ئەو ھەبە کە پارە و سەرمایە لە دەستی کەرتی تاییبەت دەرەکییەتی و دەبێت گەورە بۆ کەرتی گشتی و بەم چەشنەش سەرمایە کەرتی تاییبەت ناھێلێت. ئەو ھەش دەبێتە ھۆکار بۆ کەمبوونەوێ و بەرھێنانی نیوخۆیی و ئیفلیجکردنی کەرتی تاییبەت کە بھەم ئابوورییەکی تەندروستە.

ئەو ھەبە کە نیگەرانی دروستکردووە، ئاگادارنەکردنەوێ رای گشتی ھەریمی کوردستان لە مەترسی کەلەبەوونی ئەم قەرزە لە سالانی رابردوودا تا ئەوکاتە ھەفتە رابردووی سەرۆکوەزیرانی ھەریمی کوردستان نیگەرانی خۆی لەو بارە ھەو دەپەری.

لەو ھەش خرابتر ئەو ھەبە لە چەند سالی رابردوودا و لە دوای کەلەبوونی ئەم قەرزە حکومەتی ھەریمی کوردستان و پەرلەمانی کوردستان نەیانتوانیوە ئەم بابەتە گەورە توتووی بکەن و میکانیزمیک بۆ ریکخستنەوێ بدۆزنەو. ھەرۆک ئاشکرایە ئەم کارە بەبێ ئامادەکردنی بودجە سالانە ھەریمی کوردستان ناکرێت. مەترسییە کە ئەو ھەبە کە لەبەر دارمانی ئەم جارە نرخ نەوت، قەبارە قەرزەکانی حکومەت بەخێرای بەرەو بەرزبوونەوێ زیاتر دەرواھە. ئەگەر نرخەکانی نەوت تەنانت لەم سالدا لە ئاستی 35 دۆلار بھێننەو، ئەوا حکومەتی ھەریمی کوردستان لانیگەمانگە نیو ملیار دۆلار کورتدەھێنێت و لەبەر ئەو ھەش لە 2020دا لە باشترین حالەدا 6 ملیار دۆلاری دیکە بە قەرزەکانی زیاد دەبێت. ئەمە جگە لەو ھەبە حکومەتی ھەریمی کوردستان ئەمجارە بۆاردەکانی ئاسان نین بۆ دۆزینەوێ سەرچاوی دارایی یان میکانیزمیک نوێ بۆ جیبەجیکردنی پابەندیبوونە داراییەکانی.

بەپێی لیکۆئیلنەو ھەبەکانی بانکی جیھانی ھەرکات قەرزێ گشتی وڵاتیکی زیاتر بێت لە 77٪ ی کۆی بەرھەمی ناوخۆ (GDP) ی ئەو وڵاتە، ئەوا قەبارە قەرزەکان بە مەترسیدار دەستنیشان دەکریت و لەو ریزەبە زیاتر، لەگەڵ زیادبوونی 1٪ ی قەرزە گشتییەکان، گەشە ئابووری ئەو وڵاتە بەرێژە 1.7٪ پاشەکشە دەکات. بۆ نمونە لە لوبنان ریزە قەرزێ گشتی گەیشتوووە 160٪ ی کۆی بەرھەمی ناوخۆ و قەبیرانی کەلەبەوونی قەرزەکان، ئابووری ئەو وڵاتە رووبەرۆی مەترسی جددی کردووەتەو.

كۆي بهرهمى ئىوخۇي ھەرىمى كوردستان لە دواي 2016 وه، لەلايەن حكومەتى ھەرىمى كوردستان وهىچ ناوھەندىكى ئىودەولەتى خەملىاندنى بۇ نەكراوه، بەلام ئەگەر داتاكانى 2015 لەبەرچاوبگىرىن كە كۆي بهرهمى ئىوخۇي ھەرىمى كوردستان لە ئىوان 25 تاوهكو 27 مليار دۆلار دەستنىشانكراوه، ئەوا قەرەزەكانى حكومەتى ھەرىمى كوردستان 100%ى كۆي بهرهمى ناوخۇي تىپەراندووھە كە بەھەرشىوازىك لىي بىروانىن، ئاستىكى مەترسىدارە.

ئەم مەترسىيە لە كاتىكدايە كە نەخشەرىگاي چاكسازى كە مەبەست لىي ھەمەپەنگ كەردنى ئابوورى و دووركەوتنەوه بوو لە داھاتى نەوت، پەراويزخراوهو لە ئاستىكى نىشتمانىدا گىرىگى پىنادىرت و دامودەزگاكاني حكومەت و پەرلەمانى كوردستانىش ئەوھەندە بايەخ بە بابەتى دىكە دەدەن، ئەوھەندە خەمى چاككەردنى بىنەماي ئابوورى و دارايى ھەرىمى كوردستان ناخۇن. بە واتايەكى دىكە دامودەزگاكاني ھەرىمى كوردستان بە رىگەيەك دەرۇن كە زۇر پەرت و ناواقەيە.

لە 15 سالى رابردوودا تاوهكو سالى 2014 پارەيەكى زۇرى لە بەغداوه بۇ ھەرىمى كوردستان دەھات، حكومەت خەلكى زۇرى دامەزراندوه و با واى دابىنىن كە لەو رىگەيەوه ئەو پارەيە بەسەرخەلكدا دابەشكردووھە و ئىانى ھاوئىشتمانىانى خۇش كەردووھە. ھەروھە لەو ماوهيەدا بە دەستى كراوه يارمەتى دارايى و قەرز و ئاسانكارىشى بۇ كۆمپانىكان و وھەبەئىتەران كەردووھە. بەلام لەبەر ئەوھى كولتورى پاشەكەوت لە ھەرىمى كوردستان لاوازه، ئەو پارەيە لەلايەن ھاوئىشتمانىان و بەكارھىنەرانەوه لە بازارەكاندا خەرجكراوهو چووھتە گىرفانى و لاتانى دراوسى. حكومەتى ھەرىمى كوردستان مانگانە 700 مليۇن دۆلار بەسەر مووچەخۇرانددا دابەشكەت و ئەوانىش زىاتر لە 500 مليۇن دۆلارى ئەو پارەيە لەرىگە بەكارھىنەنى كالا و خوراك و بەرھەم و خزمەتگوزارى بىانى دەخە گىرفانى و لاتانى دراوسى. بەرەدوامى ئەم ئاراستەيە ھىچ لۇژىكى تىدا نىە و دەبوايە حكومەت و پەرلەمانى كوردستان زووتر خەمىان بخواردابەوه چاكسازىيەكانىش ئىستا جىبەجىكرابايەن و بەرھەمىان ھەبووايە.

لە 27 مليار دۆلار قەرەزەكەى حكومەتى ھەرىمى كوردستان نىكەى 4 مليار دۆلارى، واتا 15%ى قەرزى دەرەكەيە و 85%ى قەرزى ئىوخۇيىن، ئەمەش چانسىك دەداتە بەرپىرسانى حكومەت بۇ ئەوھى ئاسانتر لەگەل ئەو قەرزانە مامەلەكەن. قەرزى بىانىش كە قەرزى كۆمپانى نەوتىيەكانە، دەكرىت وەك سالىنى رابردوو لە پىناو پىدانى نەوت لە داھاتوودا رىكبخرىتەوه.

تاقە رىگەى سووككەردنى قەرەزەكان لەلايەن حكومەتەكانەوه يان ئەوھە باج لەسەر ھاوولتايان و كۆمپانىكان بەرزىكرىتەوه يان خەرجىيەكانى حكومەت كەمبكرىتەوه. لە كاتى قەيرانى دارايى پىشوو ھەرىمى كوردستان لە دواي 2014، ھەردوو لەم سىياسەتە پەپرەوكران، ھەرچەندە پىشكى كەمكەردنەوهى خەرجىيەكان زۇر زىاتر بوو. لەگەل ئەوھى حكومەتى ھەرىمى كوردستان جددىتر لە جارن سەرقالبوو بە كۆكەردنەوهى باج و ھەروھە سەپاندنى باج يان تەعريفەى گومركى، ھاوكات ھەنگاوىكى زۇر توندى بە ئاراستەى كەمكەردنەويە خەرجىيەكان نا، كە ئەوھەيش پاشەكەوتكەردنى مووچەبوو. بە وتەى قوباد تالەبانى جىگرى سەرۇكەوزىراني ھەرىمى كوردستان، خەرجىيەكانى حكومەتايان لە 700 مليۇن دۆلارەوه بۇ مووچە بۇ 450 مليۇن دۆلار كەمكەردەوه.

پىناچىت ئەمجارە ھاوئىشتمانىان و مووچەخۇران تاقەتى ئەوھە يان بىت كە نىومووچە وەربگرنەوه، كەواتا باشترە حكومەت دووبارە دەست بە گۆرپنى بىنەپەتى سىستەمى مووچەو خانەنشىنى بكاتەوه بە چەشنىك كە دادوهرانەتر بىت و بۇ خەلكى كەمداهات و چىنى مامناوھند قابىلى قىبوول بىت. بۇاردەى بەرزكەردنەوهى جۇرەكانى باج، لە ئىوئىشاندان باجى سەر مووچە و باجى سەر كرىن و باجى سەر داھاتى كۆمپانىكان و چەندىن جۇرە باجى دىكە كە لە و لاتانى دىكە باون، بە ئەگەرى زۇر بۇاردەيەكى باشترە كە لە درىزخايەندا خزمەت بە جىگىرىبوون و سەقامگىركەردنى ئابوورى و دارايى ھەرىمى كوردستان دەكات، بەلام بە مەرجىك حكومەت لە پىدانى مووچەى دادوهرانە بە مووچەخۇران بەرەدوام بىت.

قەيرانى كۇرۇنا، حكومەتەكانى ناچاركرد دەستىوهردانى زىاتر لە ئابوورى و بازارەكانىان بگەن و سىستەمى ئابوورى جىھانى بەرەو سىستەمىكى ناوھەندگەراى حكومى ھاندا. حكومەتى ھەرىمى كوردستان دەتوانىت ئەم قەيرانە لە كۇتايىدا لە قازانجى ھەرىمى كوردستان بەرپوھىبات و دەستىوهردانى زىاترى لە بازار و ئابوورى خۇيدا ھەبىت. حكومەتى ھەرىمى كوردستان دەتوانىت بەشداربىت لە بەرپوھىبەردنى ئەو كۆمپانىيەنى كە خزمەتگوزارى گىشتى وەك كارەبا، دابىنكەردنى سووتەمەنى و گەياندىن و گواستەنەوه پىشكەش دەكەن، ھەروھە دەتوانىت داواى پىشكى و داھات لە كۆمپانىيا و كارگەكان و پىشەسازىيەكانى دىكەش بكات و لەبەرمامبەردا بازارى ئىوخۇ و بازارى ھەناردەكارىيان بۇ گەرەنتى بكات.

لەلايەكى دىكەوه، ھەرچەندە حكومەتى ھەرىمى كوردستان ئىستا زۇر گەشپىنە بە دانووستاندنەكانى لەگەل بەغدا، بەلام پىدەچىت تا ئەو كاتەى نرەكانى نەوت لەم ئاستە نزمانەدا بن، حكومەتى بەغدا پىشنىيازىكى دادوهرانە بۇ رىككەوتن بە ھەرىمى كوردستان نەدات. باشترە ھەرىمى كوردستان ئەمجارە بىرىكى جددى بكاتەوه بە ئاراستەى ئابوورى سەربەخۇ كە چەند سال لەمەوبەر بە پىشنىوانى ھەناردەكەردنى نەوت ئەو بىرۇكەيە ورووژىنرا. ئەمجارە ئابوورى سەربەخۇى ھەرىمى كوردستان تەنيا لەرىگەى دىسپلىنى زىاترى ئابوورى

و دارایی و همه‌په‌نگ کردنی سه‌رچاوه‌کانی داهات به‌ده‌ست دیت، نه‌ک به پش‌تیوانی داهاتی نه‌وت.